८. वनरक्खको बोधिसत्तो

प्रस्तावना

पर्यावरणाच्या संवर्धनासाठी वाघाचे महत्त्व, 'वनरक्षक बोधिसत्व' या पाठात विशद केले आहे. पर्यावरणाच्या ऱ्हासाला प्रत्यक्ष- अप्रत्यक्षरित्या मनुष्य कसा जबाबदार आहे, हे लक्षात आणून देण्यासोबतच आपला खरा मित्र कोण? हे स्पष्ट केले आहे. वाघाच्या वाढत्या शिकारीमुळे वाघांच्या संख्येत घट तर झालीच; परंतु इतर पशुपक्षी व मानवसमाज यांच्या अस्तित्वाला सुध्दा धोका निर्माण झाला आहे. जंगल तोड, जंगलातील अतिक्रमण व वाघाची शिकार यामुळे पर्यावरणाचा समतोल कसा बिघडतो तसेच तथागत बुद्धाने आजपासून २५६३ वर्षापूर्वी दिलेला पर्यावरण संवर्धनाचा संदेश आजही किती संयुक्तिक आहे, हे लक्षात येते. प्रस्तुत पाठ हा 'जातकअट्ठकथा' ह्या ग्रंथातून निवडण्यात आलेला आहे.

" वने व वन्य जीवाचे रक्षण तसेच नैसर्गिक पर्यावरणाचे संरक्षण व संवर्धन करणे."

अतीते वाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो अञ्ञतरस्मिं अरञ्ञायतने रुक्खदेवता हुत्वा निब्बत्ति। तस्स विमानतो अविदूरे अञ्ञतरस्मिं वनप्पतिजेट्ठके अञ्ञा रुक्खदेवता वसति। तस्मिं वनसण्डे सीहो च व्यग्घो च वसन्ति। तेसं भयेन कोचि तत्थ न खेत्तं करोति, न रुक्खं छिन्दति, निवत्तित्वा ओलोकेतुं समत्थो नाम नत्थि। ते पन सीहव्यग्घा नानप्पकारे मिगे वधित्वा खादन्ति, खादितावसेसं तत्थेव पहाय गच्छन्ति। तेन सो वनसण्डो असुचिकुणपगन्धो होति। अथ इतरा रुक्खदेवता अन्धबाला कारणाकारणं अजानमाना एकदिवसं बोधिसत्तं आह-"सम्म, एते नो सीहव्यग्घे निस्साय वनसण्डो असुचिकुणपगन्धो जातो, अहं एते पलापेमी" ति। बोधिसत्तो "सम्म,इमे द्वे निस्साय अम्हाकं विमानानि रक्खियन्ति, एतेसु पलायन्तेसु विमानानि नो विनस्सिस्सन्ति, सीहव्यग्घानं पदं अपस्सन्ता मनुस्सा सब्बं वनं छिन्दित्वा एकङ्गणं कत्वा खेत्तानि करिस्सन्ति, मा ते एवं रूच्ची" ति वत्वा पुरिमा द्वे गाथा अवोच-

"येन, मित्तेन संसग्गा, योगक्खेमो विहिय्यति।
पुब्बेवज्झाभवं तस्स,रक्खे अक्खीव पण्डितो।।
"येन मित्तेन संसग्गा, योगक्खेमो पवड्ढति।
करेय्यत्तसमं वुत्तिं, सब्बकिच्चेसु पण्डितो" ति।।

एवं बोधिसत्तेन कारणे कथितेपि सा बालदेवता अनुपधारेत्वा एकदिवसं भेरवरुपारम्मणं दस्सेत्वा ते सीहव्यग्घे पलापेसि। मनुस्सा तेसं पदवलज्जं अदिस्वा "सीहव्यग्घा अञ्ञं वनसण्डं गता" ति ञत्वा वनसण्डस्स एकपस्सं छिन्दिंसु। देवता बोधिसत्तं उपसङ्कमित्वा, "अहं सम्म, तव वचनं अकत्वा ते पलापेसिं, इदानि तेसं गतभावं ञत्वा मनुस्सा वनसण्डं छिन्दन्ति, किं नु खो कातब्ब" न्ति वत्वा "इदानि ते असुकवनसण्डे नाम वसन्ति गन्त्वा ते आनेही" ति वुत्ता तत्थ गन्त्वा तेसं पुरतो ठत्वा अञ्जलिं पग्गय्ह ततियं गाथमाहं –

"एथ व्यग्घा निवत्तव्हो, पच्चुपेथ महावनं।
मा वनं छिन्दि निव्यग्घं, व्यग्घा माहेसु निब्बना" ति।

मा वनं छिन्दि निव्यग्घन्ति अम्हाकं वसनकवनसण्डं इदानि तुम्हाकं अभावेन निव्यग्घं मनुस्सा मा छिन्दिंसु। व्यग्घा माहेसु निब्बनाति तुम्हादिसा च व्यग्घराजानो अत्तनो वसनट्ठाना पलायितत्ता निब्बना वसनट्ठानभूतेन वनेन विरहिता मा अहेसुं। ते एवं ताय देवताय याचिय-मानापि "गच्छ त्वं,न मयं आगमिस्सामा" ति पटिक्खि-पिंसुयेव। देवता एकिकाव वनसण्डं पच्चागच्छि। मनुस्सापि कतिपाहेनेव सब्बं वनं छिन्दित्वा खेत्तानि करित्वा कसि कम्मं करिंसु।

(संदर्भ–जातकअट्ठकथा)

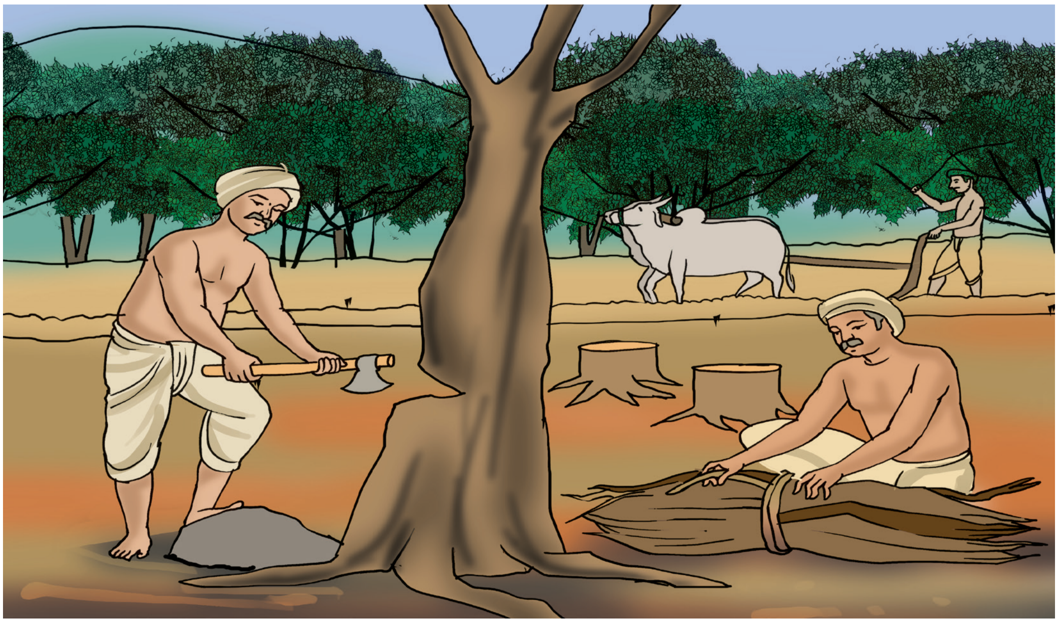

शब्दार्थ

रज्जं (नपु.)– राज्य
अरञ्ञातने (नपु.)– अरण्यात
रुक्खदेवता (स्त्री.)– वृक्षदेवता
निब्बति (स्त्री.)– जन्म घेणे, प्रकट होणे
अविदूर (वि.)– जवळ, समीप
वसति (वर्त.क्रि.)– राहतो
सीहो (पु.)– सिंह
खेतं (नपुं.)– क्षेत्र, शेत, जमीन
छिन्दति(वर्त.क्रि.)– कापतो
पलापेसि(भूत.क्रि.)– पिटाळून लावले
योगक्खेम(पु.)– आसक्तीपासुन मुक्त
पण्डितो (पु.)– पंडीत, विद्वान
भयेन (वि.)– भितीने
ओलोकेतुं (हेत्वर्थक अ.)– प्रकाशित करण्याकरिता
छिन्दित्वा (पूर्व.क्रि.)– कापून
करित्वा (पूर्व.क्रि.)– करून
कथिते (क्रि.)– सांगणे, कथन करणे
पवड्ढति (वर्त.क्रि)– प्रौढ होतो, वाढतो
वधित्वा (पूर्व.क्रि.)– वध करून

स्वाध्याय

१. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

१) प्राचीन काळी वाराणसीमध्ये कोणता राजा राज्य करीत होता ?
२) त्या वनामध्ये कोण कोणते प्राणी राहत होते ?
३) सिंह व वाघ कोणत्या प्राण्याची शिकार करीत होते ?
४) वन दुर्गंधीयुक्त कशाने होत होते ?
५) प्राण्याच्या पावलांचे ठसे न दिसल्याने लोकांना काय वाटले ?
६) प्राणी दुसऱ्या वनात गेल्याने लोकांनी काय केले ?
७) बोधिसत्वाने वृक्षदेवतेला काय सांगितले ?
८) वृक्षदेवतेने प्राण्यांना कोणती विनंती केली ?

२. खालील वाक्ये सत्य/असत्य ओळखा.

१) तेसं भयेन कोचि तत्थ न खेत्तं करोति।
२) ते पन सिहव्यग्घा नानप्पकारे मिगे वधित्वा न खादन्ति।
३) येन न मित्तेन संसग्गा योगक्खेमो विहिय्यति।
४) वनसण्डस्स एकपस्सं न छिन्दिंसु।
५) ''मा वनं छिन्दि निव्यग्घं, व्यग्घा माहेसु निब्बनो'' ति।
६) देवता एकिकाव वनसण्डं पच्चागच्छि।

३. रुपे ओळखा.

१) वाराणसियं
२) वसन्ति
३) निवतित्वा
४) विनस्सिसन्ति
५) गच्छति
६) छिन्दिंसु

४. समास सोडवा.

१) रुक्खदेवता
२) सीहव्यग्घो
३) महावनं

५. संधी विग्रह करा.

१) नत्थि
२) मनुस्सापि
३) गाथमाहं
४) तत्थेव

६. योग्य जोड्या जुळवा.

'अ' गट	'ब' गट
१) वाराणसियं	अ) रुक्खदेवता हुत्वा निब्बति।
२) बोधिसत्तो	ब) ततियं गाथमाहं।
३) गच्छ त्वं	क) ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते।
	ड) न मयं आगमिस्सामा ति।

७. जाळरेखाचित्र पूर्ण करा.

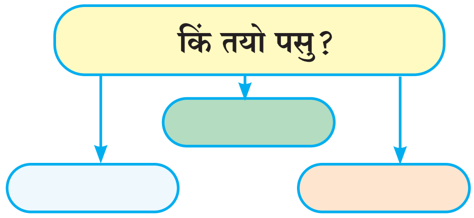

८. दीर्घोत्तरी प्रश्नाचे उत्तर लिहा.

'वनरक्खको बोधिसत्तो' या पाठाचा सारांश व बोध लिहा.

☆☆☆